

פרק שלשה מינים

מתניתין:

ויבשים חרצנים וזגים — מצטרפין זה עם זה להשלים את השיעור.

שלשה מינין ענינים אסורין בנזיר:

א. הטומאה.

ולעיל ד א ולקמן לו ב הוא נלמד מפסוק. על פי לשון התוספות; וראה מה שנתבאר בהערות לעיל ד א בענין צירוף אוכלין ומשקין, וראה עוד שם].

שנאמר בפרשת נזיר: "על נפש מת לא יבוא. לאביו ולאמו לאחיו ולאחותו לא יטמא להם במותם".

ב. והתגלחת.

ואין חייב הנזיר עד שיאכל מן הענבים כזית.

שנאמר שם: "תער לא יעבור על ראשו, עד מלאת הימים אשר יזיר לה". קדוש יהיה, גדל פרע שער ראשו".

ג. והיוצא מן הגפן.

וכן כל איסורי נזיר הם בשיעור של כזית. ואפילו יין, שהוא משקה, שיעור שתייתו לנזיר הוא בכזית. על אף שבכל האיסורים שבתורה, שיעור המשקה הוא ברביעית.⁽¹⁾

שנאמר: "מיין ושכר יזיר. חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה, וכל משרת ענבים לא ישתה, וענבים לחים ויבשים לא יאכל. כל ימי נזרו מכל אשר יעשה מגפן היין מחרצנים ועד זג לא יאכל".

וכל היוצא מן הגפן — כגון ענבים לחים

רמשיכה המשנה ואומרת — דל-ב

זה שאמרנו, שכל איסורי נזיר ואפילו משקין הן בכזית, לדברי משנה אחרונה הם —

אבל משנה ראשונה אומרת: (1) אינו חייב הנזיר עד שישתה רביעית יין.

מינה לענין אכילה" [וכמבואר בגמרא לח ב]. ובתוספות לקמן לח ב מבואר כיצד משערין משקין בכזית "מביאין זית אגורי, ושוקעו בכוס מלא יין, והיין שיוצא ממנו, אם שותה כיוצא בו, היינו כזית". וראה עירובין ד א וסוכה ו א לענין שיעור זה אם משערין אותו בכוס מלא מים או בכוס מלא יין.

1. ביאור השיטות במשנה בענין שיעור איסורי נזיר, הוא על פי שיטה אחת בתוספות לקמן לח ב; ואולם שיטת רבינו תם בתוספות לקמן אינה כן, ותבאר שיטתו לקמן לח ב.

כתבו התוספות בסוכה ו א: "צריך לומר דמשמע ליה, דכי קתני "עד שיאכל מן הענבים כזית", הוא הדין בשתיה. ומשנה ראשונה שאומרת "עד שישתה רביעית", הוא הדין באכילה. אלא מר נקיט אכילה, משום דיליף מינה לענין שתיה, ומר נקיט שתיה, משום דיליף

1* א. הב"ח מחק תיבת "אומרת" מן המשנה, וצריך ביאור טעמו; ובתוספות עירובין ד א

אלעזר בן עזריה במשמעות הפסוק "מכל אשר יעשה מגפן היין, מחרצנים עד זג לא יאכל" —

וחייב הנזיר על שתיית היין בפני עצמו, אף שלא אכל עמם איסור נזירות נוסף.

וכן חייב על אכילת הענבים בפני עצמו, ועל אכילת החרצנים בפני עצמו, ועל אכילת הזגים בפני עצמו.⁽³⁾

רבי אלעזר בן עזריה חולק על שיטת חכמים לגבי אכילת חרצנים וזגים, ואומר:

א. אין חייב על החרצנים בפני עצמן ולא על הזגין בפני עצמן, אלא עד שיאכל משניהם.

ב. אין חייב אלא עד שיאכל שני חרצנים וזג.⁽⁴⁾ כמו שנאמר: "מחרצנים [לשון רבים] ועד זג [לשון יחיד] לא יאכל".

ומפרשת המשנה: אלו הן החרצנים ואלו הן זגים:

החרצנים — אלו הקליפות החיצוניים של הענבים.

וכמו כן כל איסורי נזיר הם ברביעית, ואפילו אוכלים שבכל התורה כולה שיעורם בכזית, בנזיר הם ברביעית.

רבי עקיבא אומר כדעת משנה אחרונה:

אפילו שרה הנזיר פיתו ביין, ויש בה — כפת עם היין שבתוכה — כדי לצרף משניהם ביחד שיעור כזית, ואכל את הפת, הרי הוא חייב.⁽²⁾

ושני דינים השמיענו רבי עקיבא:

האחד: שיעור יין לנזיר — וכן כל שאר איסורי נזיר — הוא בכזית, וכמשנה אחרונה.

השני: אף שאין במה שאכל כזית יין, אלא רק בצירוף עם הפת יש כאן כזית, הרי הוא חייב.

וטעמו של דבר, כי "היתר מצטרף לאיסור" בנזיר. ויתבאר ענין זה בגמרא [לה בן] ושם יתבאר המקור לזה.

ומוסיפה המשנה, שנחלקו חכמים ורבי

מדעתו של רבי אלעזר בן עזריה, שאינו מחייב אלא על חרצנים וזגים כאחד.

4. במשניות שבמאירי הגירסא היא: "שני חרצנים וזגין", כלומר הזג שבאותו ענב.

וכתבו התוספות לה א ד"ה שני: "לאפוקי שאם אכל כזית מן החרצנים או כזית מן הזגין אינו חייב עד שיאכל הגרעינין והקליפה החיצונה", ומשמע, שאינו חייב אלא באכילת כל החרצנים [ו"שני חרצנים" לאו דוקא] שבענב עם כל הקליפה החיצונה, וכשאכל כזית מהחרצנים והזגים באופן זה אז הוא חייב.

הביאו "משנה ראשונה אמרו", ובסוכה ו א הביאו כגירסתנו "משנה ראשונה אומרת".

ב. בתוספות לקמן לח ב מבואר כיצד משערים אכילה ברביעית "כמו שאכל מן הענבים נותנין בכוס מלא יין. אם יוצא מן היין רביעית, הרי אכל רביעית", וראה בסוכה ובעירובין שם אם משערים במים או ביין.

2. כן היא מסקנת הגמרא לו א בביאור דברי רבי עקיבא, וכמו שמפורש בבבלייתא שהובאה שם, ופי שביארו התוספות שם.

3. כתבו התוספות שעיקר החידוש הוא להוציא

ומדייקת הגמרא: רק "היוצא מן הגפן" – פרי עץ הגפן, והנסחט ממנו – אין, אכן הוא אסור לנזיר.

אבל עץ הגפן עצמו – לא נאסר באכילה על הנזיר!

ואם כן: מתניתין, משנתנו היא דלא כרבי אלעזר!

דתניא: רבי אלעזר אומר: אפילו עליו של עץ הגפן, ולולבין, חוטין רכין שבעין הגפן, (5) גם הם במשמע הכתוב, ואסורים הם באכילה לנזיר.

איכא דאמרי לה [יש שדייקו דיוק זה] אסיפא של משנתנו ששנינו בה: "ואינו חייב עד שיאכל מן הענבים כזית". (6)

משמע, רק אם אכל הנזיר "מן הענבים", אין, אכן הוא חייב. אבל אם אכל מעץ הגפן עצמו, לא.

ואם כן מתניתין, היא דלא כרבי אלעזר –

דתניא: רבי אלעזר אומר: אפילו עליו ולולבין במשמע. (7)

במאי קמיפלגי [באיזה טעם נחלקו] התנא של משנתנו שאינו מחייב על העלים

הזגים – אלו הגרעינים הפנימים שבתוך הענבים, דברי רבי יהודה.

רבי יוסי אומר להיפך:

החרצנים – אלו הגרעינים הפנימיים.

הזגים – אלו הקליפות החיצוניים.

ונותן רבי יוסי סימן לדבריו את הפעמון, כדי שלא תטעה בין הזג לחרצן –

כמו זוג [פעמון] של בהמה, התלוי בצווארה, הרי הוא מורכב משני חלקים: ממעטפת הפעמון, ומהלשון הנוקשת בו, מבפנים.

והחלק החיצון של הפעמון נקרא "זוג".

והחלק הפנימי [הלשון הנוקשת בפעמון] נקרא "ענבל".

כך גם בענב, החלק החיצון נקרא "זג" [וממילא תדע שהרעין הפנימי קרוי חרצן].

גמרא:

שנינו במשנה: שלשה מינין אסורים בנזיר: הטומאה, והתגלחת, והיוצא מן הגפן:

ואין כוונתו לומר ש"שריגים" הם עליו ולולבין, אלא הן זמורות וכמו שכתב רש"י שם, [וכן כתבו התוספות לקמן בד"ה מאין], ואף על פי שזמורות ודאי אין אסורים לנזיר, מכל מקום מלשון "יוצא מן הגפן" אין להוכיח כלום, דאפילו זמורות במשמע.

7. א. אבל זמורות הגפן לא נאסרו על הנזיר אפילו לרבי אלעזר, וכמבואר בהמשך הסוגיא.

5. כן פירש המפרש; וראה רש"י שבת פא א "לולבי גפנים: אותן פיצולין הגדלין בגפן וקורין ויידיל"ש, וראה שם בגמרא שאכילתן קשה לתחתוניות.

6. כתב הרא"ש: דיוקא דרישא לא משמע ליה, דעלין ולולבין בכלל יוצא מן הגפן נינהו, דכתיב [בראשית מ י]: "ובגפן שלשה שריגים", [וכן כתבו התוספות, אלא שלא הביאו את הראיה מן הפסוק].

והלולבים, ורבי אלעזר, המחייב אף עליהם? א. נאמר בפרשת נזיר: "מיין ושכר יזיר, חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה, וכל משרת ענבים לא ישתה, וענבים לחים ויבשים לא יאכל. כל ימי נזרו, מכל אשר יעשה מגפן היין, מחרצנים ועד זג, לא יאכל".

ב. ענין שאמרה אותו התורה בלשון הכוללת כמה דברים [כגון: "מכל אשר יעשה מגפן היין"], וגם בלשון מפורטת, שאינה כוללת את כל הדברים [כגון: "מיין ושכר יזיר"], ניתן ענין זה להידרש בשני אופנים

האופן האחד: במידת "כללי ופרטי".

וכך היא המידה: אם נכתב כלל ואחר כך פרט, אז אין בכלל אלא מה שבפרט.

וכאילו לא היה נכתב הכלל.

ואם נכתב הכלל אחר הפרט, אז נעשה הכלל מוסף על הפרט.

וכאילו לא היה נכתב הפרט. (8)

ואם נכתב כלל ופרט וכלל, אז אי אתה דן את הכלל אלא כעין הפרט.

כלומר, כל דבר הדומה לפרט נכלל בזה.

ואם נכתב פרט וכלל ופרט — אף כאן נכלל

כל דבר שהוא כעין הפרט, אלא שיש חילוק במהות הדמיון לפרט.

וענין זה יתבאר בסוף הסוגיא [לה ב].

האופן השני: במידת "ריבוי ומיעוטי".

וכך היא המידה: אם נכתב ריבוי [לשון כוללת] ואחר כך מיעוט [לשון מפורטת], אז מרבים אנו רק מה שהוא כעין המיעוט.

ואם נכתב מיעוט ואחר כך ריבוי, אז נתרבה הכל, מלבד דבר אחד שיש למעטו מכח המיעוט.

וכן אם נכתב ריבוי ומיעוט וריבוי, אז אנו מרבים את הכל וממעטים דבר אחד. (9)

ואם נכתב מיעוט ריבוי ומיעוט, אין זו מידה כלל לידרש בריבוי ומיעוטי. (10)

רבי אלעזר דריש את הפסוקים שבפרשת נזיר במידת "רבווי ומעוטי".

ואילו רבנן דרשי את הפסוקים במידת "כללי ופרטי".

ומפרשת הגמרא:

רבי אלעזר דריש רבווי ומיעוטי:

"מיין ושכר יזיר" — מיעט הכתוב, כי משמע שדוקא יין ושכר אסורים. (11)

10. יסוד החילוק הוא, שהפרט הוא פירוש של הכלל, ואילו המיעוט אינו פירוש אלא מתנגד לריבוי המרבה הכל, ראה תוספות לה ב ד"ה איכא.

11. כתבו התוספות, שלאו בדוקא הזכירה הגמרא את הפרט הזה, ואדרבה הוא נצרך

8. ומכל מקום צורך יש בכלל ב"כלל ופרט", וצורך יש בפרט "בפרט וכלל", ראה תוספות לה ב ד"ה איכא.

9. והריבוי הראשון אורחיה דקרא הוא, תוספות לקמן לה ב ד"ה איכא.

מה כמו שהפרט מפורש: פרי [ענבים],
ופפולת פרי [חומץ] —

אף כל דבר שהוא פרי [ענבי בוסר] ופפולת
פרי [ענבים מתולעים]⁽¹³⁾ הרי הוא בכלל
האיסור.

אבל עלין ולולבין שאינם כעין הפרט, אינם
בכלל האיסור.

אי, שמא תאמר, אולי כך יש לנו לדרוש,
ולומר:

מה, כמו שהפרט מפורש שהוא פרי גמור
— אף כל פרי גמור יאסר לנזיר.

אבל בוסר — שהם ענבים שלא נגמר
בישולם — לא יאסר בו הנזיר?!

אמרת [אמור את התשובה לשאלה זו
מעצמך]:

אם כן — שהפסוק בא למעט אף את הבוסר
— מה הניח לך הכתוב במשמעו שלא
אמרו?!

וכי יש לך למעט כאן ממידת "פרט כלל
ופרט" כל דבר שאינו כתוב במפורש?

"מכל אשר יעשה מגפן היין" — ריבה
הכתוב, כי משמע ממנו שאף העלין
והלולבין אסורים.

וכיון שתחילה מיעט הכתוב, ולאחר מכן
ריבה —

ריבה בכך הכתוב את הכל.

ומבאר רבי אלעזר מאי ריבה הכתוב? —
ריבה כל מילי, ואפילו עלין ולולבין.

ומאי מיעט? — מיעט שבישתא [זמורות
הגפן].

לפי שכך היא המידה לדרוש, כאשר הפסוק
נדרש בדרך של "מיעוטי ורביי".

ורבנן דרשי במידת כללי ופרטי:

"מיין ושכר יזיר" — הרי פרט.

"מכל אשר יעשה מגפן היין" — הרי כלל.

"מחרצנים ועד זג" — חזר ופירט.

הרי לך: "פרט וכלל ופרט" —

וכך היא המידה: "פרט וכלל ופרט" — אי
אתה דן אלא כל דבר שהוא כעין הפרט.⁽¹²⁾

השני: רבי אלעזר אינו דורש אלא מיעוט
וריבוי בלבד, ואילו את המיעוט "מחרצנים ועד
זג" שנכתב אחר הריבוי, אינו דורש כלל; וביארו
התוספות, שרבי אלעזר סובר כרבי אלעזר בן
עזריה הדורש את המיעוט השני כדי ללמד: אינו
חייב אלא על שני חרצנים זוג.

ואילו חכמים דורשים אף את הפרט
"מחרצנים ועד זג".

13. נתבאר על פי ביאור הגמרא בהמשך הסוגיא.

"לאסור יין מצוה כיין הרשות" וכפי שנתבאר
לעיל ד א, אלא מיעוטים הרבה נאמרו בפרשה
"חומץ יין וחומץ שכר לא ישתה, וכל משרת
ענבים לא ישתה וענבים לחים ויבשים לא
יאכל".

12. מתבאר מדברי הגמרא שבשנים נחלקו רבי
אלעזר וחכמים:

האחד: זה דורש ב"ריבוי ומיעוטי", ואלו
דורשים ב"כללי ופרטי".

והרי אם כן, לא הניח הכתוב כלום ללמוד ממנו, אלא רק דבר המפורש בפסוק נאסר.

ואם כן, לשם מה כתבה התורה כאן פרט וכלל ופרט?!

והרי ענבים לחים ויבשים — הא כתיבי בהדיא.

יין וחומץ נמי — הא כתיבי במפורש.

נמצא שאין המידה הזאת של כלל ופרט וכלל מלמדת כאן כלום (14) —

הא, הרי בהכרח שאין עליך לדון כלשון אחרון שאמרת, שיש לומר "אי מה הפרט מפורש פרי גמור", ולמעט בכך את הבוסר.

אלא עליך לדון כלשון ראשון שאמרנו, "מה הפרט מפורש פרי ופסולת פרי, אף כל פרי ופסולת פרי", וללמוד מכאן לאסור את הבוסר.

ומאחר שסופינו לרבות כל דבר, (15) אם כן מזה תלמוד לומר: "מחרצנים ועד זג"?!?

כלומר: למה נאמר הפרט "מחרצנים ועד זג" לאחר הכלל, ולא קודם הכלל, יחד עם שאר הפרטים שאמרה התורה?! (16)

לומר לך:

כל מקום שאתה מוצא בתורה פרט וכלל, כי אז אי אתה רשאי למושכו ולדונו כעין הפרט בלבד, כשם שאנו עושים ב"פרט וכלל ופרט".

אלא, נעשה הכלל "מוסף" על הפרט, ונלמד מכאן הכל, וכאילו לא היה פרט כלל, עד שיפרוט לך הכתוב פרט לאחר הכלל, בדרך שפרט לך בניזיר.

כלומר: אילו לא היה נכתב הפרט אחר הכלל היינו מרבים את הכל ולא ממעטים אף עלים ולולבים.

ולכן נכתב הפרט אחר הכלל.

והוא הדין לכל שאר כללי ופרטי שבתורה.

אמר מר:

"מה הפרט מפורש פרי ופסולת פרי, אף כל פרי ופסולת פרי".

ומפרשינו: מה הפרט מפורש, פרי, היינו עינבי [ענבים]. ו"פסולת פרי", מאי היא? — חומץ.

אף "כל" פרי — מאי היא [איזה פרי נלמד על ידי המידה]? — גוהרקי [ענבי בוסר].

חומץ שהוא פסולת פרי, עדיין נותר הפרט של ענבים, וצריכים אנו לרבות ממנו את הבוסר.

15. לשון הגמרא: "ומאחר שסופינו לרבות כל דבר" לא נתבאר בדברי התוספות.

16. הוקשה לתוספות על לשון הגמרא כפשוטה - דמשמע: לשם מה נכתב כלל פסוק זה - "הא

14. הקשו התוספות על מה שאמרו בגמרא, שלא הניח לנו הכתוב במשמעו שום דבר, שהרי הניח לנו הכתוב ענבים מתולעות שנתרבו מכח המידה?!?

ביארו התוספות, שהיות ונכתבו שני פרטים: ענבים וחומץ שהם פרי ופסולת פרי, צריכים אנו לרבות מכל פרט דבר שהוא דומה לפרט. ואף שנתרבו ענבים מתולעות שהם כעין הפרט של

אף "כל" דפסולת פרי — מאי היא, איזה פסולת פרי נלמדת מכאן?

אמרת: אם כן מה הניח הכתוב במשמעו שלא אמרו!?

אמר רב כהנא: לאתויי עינבין דכרין (17) [ענבים שהתליעו].

ענבים לחים ויבשים הא כתיבי, יין והומין הא כתיבי.

ומה שאמר הכתוב: "מחרצנים ועד זג" — למה לי? למה לא אמר הכתוב "חרצן וזג"?

הא, אין לך לרון כלשון אחרון אלא כלשון ראשון.

אמר רבינא: לאתויי [לרבות] ענבים דבין הבינים. ענבים קטנים הנמצאים בין הענבים הגדולים, ואינם רואים את פני החמה, ולעולם לא יהיו גדולים. (18)

ומאחר שסופינו לרבות כל דבר, מה תלמוד לומר: "מחרצנים ועד זג"? —

לומר לך: כל מקום שאתה מוצא פרט וכלל, אי אתה רשאי למושכו ולדונו בעין הפרט.

אמר מר:

אלא, נעשה כלל מוסף על הפרט, עד שיפרוט לך הכתוב.

"אי מזה הפרט מפורש פרי גמור אף כל פרי גמור.

בדרך שפרט לך בנזיר "מחרצנים ועד זג". (1) א-ה-א

איצטריך לפרט אחרון!?

ותירצו: "הכי פירושו: ליכתוב ליה קודם הכלל, ומשני: לומר לך: כל מקום שאתה מוצא פרט וכלל, פירוש בעלמא, וכן הכא גבי נזיר, לולא לא נכתב חרצן וזג שהוא פרט אחרון, אי אתה רשאי לדונו ולמושכו בעין הפרט, אלא נעשה כלל מוסף על הפרט, והיינו מרבין עלין ולולבין נמי, עד שיפרוט לך הכתוב פרט אחר הכלל בדרך שפרט לך בנזיר".

פרטים כאחד "אי אתה רשאי למושכו ולדונו בעין הפרט", כלומר: למשוך את הפרט עד לאחר הכלל, ולעשותו "פרט וכלל ופרט", כן נראה לבאר כוונתם.

ביאור הדברים: התוספות נקטו בפשיטות, שאף בקושייתה ידעה הגמרא שיש חילוק בין "פרט וכלל" ל"פרט וכלל ופרט", ולכן הקשו: הרי צריך את הפסוק לפרט שאחר הכלל כדי שלא יהיה "פרט וכלל"; ולפי תירוצם, סברה הגמרא בקושייתה שאין חילוק בין אם נכתב "פרט וכלל ופרט" ובין אם נכתבו "שני פרטים ואחריהם כלל", וזה הוא שהקשתה הגמרא למה לא נכתב "מחרצנים ועד זג" קודם הכלל; ומחדשת הגמרא בתירוצה, שאם נכתבו שני

17. בתוספות חולין נח ב "ענבין דכרום", ובערוך "ענבין דכדום".

18. נתבאר על פי שיטת רבינו תם בתוספות; והקשו התוספות: למה צריך לרבות ענבים אלו, והלוא נתרבה אפילו הבוסר!?

ושמא יש לומר דהני גריעי מבוסר, לפי שבוסר יבוא לכלל ענבים גדולים; ועוד יש לומר: דאי לאו דמרבין בין הביניים היינו מרבים נ"כעין הפרט" בין הביניים ולא בוסר.

1. מ"אמר מר" ועד כאן, אינו מוכן לשם מה כפלה אותו הגמרא, והמפרש, התוספות והרא"ש לא ביארו מאומה, וכנראה שלא גרסוה.